

*Крижановський В. Я., Вищий спеціалізований суд
з розгляду цивільних і кримінальних справ*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ СУДОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В СИСТЕМУ ПРАВОЗАХИСТУ В УКРАЇНІ

В статье рассмотрены международно-правовые стандарты судебной защиты прав человека и их адаптация в систему правозащиты в Украине в контексте современного этапа судебно-правовой реформы.

In the article international legal standards of human rights judicial remedy and their adaptation in the system of rights protection in Ukraine in the context of the modern stage of judiciary-law reform are considered.

Постановка проблеми. Сучасний етап судово-правової реформи, початком якого стало прийняття 7 липня 2010 року Закону України «Про судоустрій і статус суддів», передусім, націлений на підвищення ефективності механізму судового захисту прав людини. Це визначається Конституцією України, цілою низькою законів, а також міжнародно-правовими зобов'язаннями держави.

На цьому шляху підвищення рівня правозахисту залежить від засвоєння кращого світового досвіду, імплементації міжнародних стандартів в національне законодавство. Закріплення основних засад реальної демократії – головна умова інтеграції України в європейські процеси.

Аналіз досліджень даної проблеми. Питання міжнародно-правових стандартів судового захисту прав людини та її імплементацію в практику правозахисту в Україні вже були предметом дослідження ряду вітчизняних науковців [1].

Мета даної статті полягає в розкритті міжнародно-правових стандартів судового захисту прав людини та їх адаптації в систему правозахисту в Україні, особливо в нинішніх умовах здійснення судово-правової реформи.

Виклад основного матеріалу. Судовий захист прав людини не обмежено національною системою судів, він включає міжнародні судові органи, зокрема Європейський Суд з прав людини, що функціонує, на думку багатьох вчених, як найефективніший правозахисний механізм [2].

У цьому аспекті Україна не є винятком. У статті 3 її Основного Закону закріплено положення, відповідно до яких людина, її життя

і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку визнаються в державі найвищою соціальною цінністю. Зміст і спрямованість діяльності держави визначають права і свободи людини та їх гарантії.

Європейський Суд з прав людини (ЄСПЛ – далі Суд) є міжнародним судовим органом у системі міжнародного контролю за виконанням Європейської конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року державами, які до неї приєдналися. Умови заснування Суду, його структура та основні положення діяльності встановлені у Конвенції. Україна ратифікувала Конвенцію 17 липня 1997 р.

Винесене Європейським судом рішення носить обов'язковий характер, є остаточним і оскарженню не підлягає. Прецедентне право Європейського суду впливає на судову практику держав і сприяє дотриманню основних прав і свобод людини.

Отже, основна мета функціонування міжнародно-правових механізмів полягає в контролі і забезпеченні дотримання міжнародних стандартів з прав людини [3]. Особливо це відноситься до основних прав особистості і, реалізація й охорона яких повинна бути забезпечена судовою незалежністю в державі.

Ефективною в механізмі судового захисту прав людини є можливість захисту своїх прав у міжнародних інстанціях. Як зазначив міністр юстиції України В. Лавринович, протягом останніх десяти років значно зросла кількість скарг, що подаються до Європейського суду проти України. Станом на грудень 2008 року в Європейському суді на розгляді загалом перебувало 96550 справ проти держав-сторін Конвенції. З них 8500 справ проти України, що становить 8,8 відсотків від загальної кількості справ (станом на початок 2008 р. – 7 відсотків, 2007 р. – 7,6, 2006 р. – 5,7 відсотка). На початок 2010 року кількість справ щодо України, які перебувають на розгляді в Європейському суді, вже зросла до 10000. Така тенденція свідчить про зростання рівня правової культури населення, що, у свою чергу, позитивно впливає на розвиток держави, зокрема утвердження міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини [4].

Станом на 14 жовтня 2010 року Європейський суд виніс проти України 671 рішення щодо суті, з яких у 400 було встановлено відсутність усіх або декількох стверджуваних заявниками порушень (визнано відповідні скарги заявників частково неприйнятними). У 52 справах Європейським судом постановлено ухвали про

затвердження умов дружнього врегулювання. Також Європейським судом було винесено 242 ухвали щодо повної або часткової неприйнятності скарг заявників, поданих проти України. Порівняно з іншими державами за кількістю справ, які перебувають на розгляді Європейського суду, Україна посідає третє місце після Росії та Туреччини. Для виконання рішень Європейського суду держава має вжити заходів індивідуального характеру, спрямованих на усунення конкретного порушення, визначеного у відповідному рішенні, та заходів загального характеру, спрямованих на усунення підстави для аналогічних скарг проти України. Виконання рішення Європейського суду є комплексним поняттям і потребує вжиття цілої низки заходів як щодо виправлення конкретного порушення стосовно конкретної особи, так і спрямованим на уникнення аналогічних порушень стосовно інших осіб у подальшому. І лише в разі ефективності вчинення такого комплексу дій рішення може вважатися виконаним. З метою ефективного виконання рішень Європейського суду з огляду на те, що процедура виконання цих рішень є достатньо складною і потребує злагодженої роботи всіх органів державної влади, 23 лютого 2006 року було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», який зафіксував на законодавчому рівні систему інституційних та процедурних механізмів виконання рішень Європейського суду та запобігання новим порушенням Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [5].

Таким чином, ефективний механізм судового захисту прав людини – це найбільш універсальний демократичний інструмент правової держави [6]. Нормативна і процесуальна частини механізму захисту прав людини синтезуються інституціональною частиною: державні інститути, використовуючи властиві їм компетенцію і спеціальні засоби, додають дієвість усім частинам механізму. Практично в компетенції органів усіх гілок державної влади – забезпечення прав людини. Виходячи з того, що головним обов'язком держави є затвердження і забезпечення прав і свобод людини, вона відповідальна перед людиною за свою діяльність, зміст і спрямованість якої визначаються правами людини (ст. 3 Конституції України).

Реалізація судово-правової реформи в Україні має забезпечити пріоритет права в усіх сферах життя нашого суспільства. Це залежить від багатьох факторів: кваліфікації суддівського корпусу,

рівня правової культури і свідомості суспільства, відносин судових органів з іншими державними та недержавними структурами.

Вирішення цих непростих проблем потребує чималих зусиль. Судово-правова реформа, що відбувається в Україні, передусім націлена на підвищення ефективності механізму судового захисту законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб. Це визнається Конституцією України, цілою низкою законів, а також міжнародно-правовими зобов'язаннями держави.

При цьому доступ до правосуддя і виконання та дотримання судового рішення мають бути максимально забезпечені. Європейський Суд з прав людини неодноразово наголошував саме на цих параметрах реального забезпечення прав і свобод людини.

Аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо України свідчить, що основними причинами порушення прав людини в Україні є недосконалість вітчизняного законодавства або його практичного застосування державними органами та судовими інстанціями.

У 2006 р. було прийнято Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Він, зокрема, встановлює вимогу до судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію про захист прав людини та практику Європейського суду з прав людини як джерело право та обов'язково здійснювати юридичну експертизу всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації. Обов'язковою також є передбачена цим Законом вимога здійснювати перевірку чинних законів: підзаконних актів на відповідність Конвенції та практики Європейського суду [7].

Сучасний досвід участі України в Раді Європи сприяє становленню інститутів демократії і правової держави, удосконаленню національного законодавства з метою забезпечення ефективного захисту основних прав і свобод людини і громадянина.

Одним з важливих міжнародних судових органів по захисту прав і свобод людини в сучасний час є Європейський Суд з прав людини в Страсбурзі [8]. Можливість громадян України реалізувати своє право на звернення в цей Міжнародний суд набуло реальної правової основи після ратифікації Україною Європейської конвенції про захист прав людини і основних свобод, яка є одним з найважливіших міжнародно-правових актів в галузі прав людини.

Важливе значення для забезпечення судового захисту прав і свобод громадян мала ратифікація Україною у 1997 році Протоколів до Європейської конвенції про захист прав і свобод людини 1949 року [9]. Це призвело до розширення переліку гарантованих прав і свобод для громадян України, що підлягають судовому захисту, посиленню ролі і відповідальності органів законодавчої, виконавчої та судової влади за забезпечення їх реалізації.

Ратифікація Конвенції зокрема, обумовила необхідність приведення у відповідність з європейськими стандартами раніше прийнятих Україною законодавчих і нормативно-правових актів щодо прав і свобод громадян.

Слід погодитися з А. Осетинським, що вдосконалення судочинства в Україні сприятиме створенню умов для утвердження верховенства права і забезпечення кожному права на швидкий та справедливий судовий розгляд справ у незалежному на неупередженому суді, що цілком узгоджується з метою інтенсифікації процесу наближення до європейських стандартів правосуддя на основі спільних цінностей, що поділяються Україною та ЄС, підвищення прозорості у діяльності судової системи та зміцненню її дієздатності [10].

Діючий Основний закон України передбачає створення нової судової системи, яка повністю відповідатиме європейським стандартам, міжнародним зобов'язанням України та створить умови для реального захисту прав людини. Прийняття 7 липня 2010 року Закону України «Про судоустрій та статус суддів», який деталізує та наповнює реальним змістом положення Конституції України дає можливість вирішити широке коло питань, пов'язаних з виконанням не лише внутрішньодержавних функцій, а й міжнародних зобов'язань України. Новим для України і дуже важливим для національної системи захисту прав людини став інститут апеляційних судів, який розглядається Європейським Судом як один з ефективних засобів захисту прав людини в більшості держав-членів Ради Європи. Однією з пріоритетних проблем організації (реорганізації) системи судів є подолання її багатоланковості.

Аналізуючи стан дотримання Україною міжнародних стандартів у галузі прав людини, ряд авторів справедливо зазначають, що владою здійснюються певні кроки щодо приведення законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів прав людини та їх запровадження на практиці [11]. Проте сьогодні вимагає посилення заходів для забезпечення виконання взятих Україною

зобов'язань у галузі прав і свобод людини. В цьому плані слід підтримати пропозицію Н. Карпачової про розробку Національної програми щодо адаптації законодавства України до міжнародних стандартів у галузі прав людини, де визначити перелік універсальних та регіональних конвенцій з прав людини, які потрібно ратифікувати у першочерговому порядку [12].

На необхідність імплементації європейських стандартів у галузі прав людини в національну правову систему наголошує В. Тацій, зазначаючи, що європейські механізми захисту прав людини не є сталими структурами, а з урахуванням нових тенденцій у політико-правовому розвитку вони постійно піддаються оновленню з метою полегшення до них доступу громадян та підвищення рівня ефективності рішень міжнародних правозахисних інстанцій [13].

В яких напрямках повинно вирішуватися питання всебічного захисту та гарантування прав і свобод людини в Україні в обсязі європейських стандартів?

Насамперед проблема імплементації європейських стандартів у галузі прав людини вимагає передусім вирішення питання про місце відповідних міжнародних договорів у національній правовій системі та їх юридичну силу. При цьому, підкреслював В. Тацій, значення міжнародно-правових договорів у сфері прав людини у регулюванні внутрішньодержавних відносин не повинно зводитися виключно до застосування їх положень у процесі подолання прогалин і колізій в національному законодавстві, а суди в своїй практиці мають також звертатися до положень визнаних Україною міжнародно-правових договорів з прав людини в процесі тлумачення відповідних норм національного законодавства, що дасть змогу забезпечити його застосування у світлі міжнародних стандартів прав людини [14].

Для подальшого розвитку судової, і в цілому – вітчизняної правозастосовної практики в напрямі всебічного захисту прав людини слід завершити також роботу над визнанням вищою судовою інстанцією України необхідності вжиття заходів щодо сприяння впровадженню положень міжнародних договорів України до судової практики (мається на увазі проект Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування судами міжнародних договорів України при здійсненні правосуддя», яку розроблено ще в 2005 році, але на сьогоднішній день так і не ухвалено Верховним Судом України).

Таким чином, ефективна імплементація міжнародних норм про захист прав людини в національне законодавство спроможна значною мірою вдосконалити практику правозастосування в Україні.

Література:

1. Ківалов С.В. Деякі аспекти судового захисту прав людини в Україні в європейському вимірі / С.В.Ківалов // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В.Ківалов; відп. за вип. Л.І.Кормич. – Одеса: «Фенікс», 2008. – Вип. 34. – С. 3-9; Силенко А.А. Механизмы гарантий и защиты прав и свобод человека и гражданина: Украина в контексте мирового опыта / А.А.Силенко // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць / Голов. ред. С.В.Ківалов; відп. за вип. Л.І.Кормич. – Одеса: «Фенікс», 2008. – Вип. 34. – С. 81-95; Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини) / О. Климович // Право України. – 2001. – № 1. – С. 34-37; Стефанюк В. Судова влада як основна юридична гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні / В.Стефанюк // Право України. – 2001. – № 1. – С. 15-20; Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України / І.Коваль // Право України. – 2001. – № 1. – С. 129-132.
2. Молдован В.В., Молдован А.В. Порівняльне кримінально-процесуальне право: Україна, ФРН, Франція, Англія, США. – К., 1999. – С.9.
3. Лисенков О.С. Основні методи і принципи інтерпретації Європейської Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року в судовій практиці Європейського Суду з прав людини // Науково-практичний коментар. – 2004. – № 4. – 124.
4. «Якщо права поновити не вдалося – маєте змогу захистити себе в міжнародних інстанціях»: Інтерв'ю з міністром юстиції В. Лавриновичем // Голос України. – 2010. – 4 листопада.
5. Там же.
6. Ківалов С.В. Актуальні проблеми судового захисту прав людини в Україні і міжнародні стандарти / С.В.Ківалов // Актуальні проблеми політики: Зб. наукових праць – Одеса: Юрид. літ., 2005. – Вип. 34. – С. 6.
7. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України / І.Коваль // Право України. – 2006. – № 10. – С. 132.

8. Цымбаренко И.Б. Международно-правовые основы судебной защиты прав и свобод личности / И.Б. Цымбаренко // Государство и право. – 2001. – № 2. – С. 49-57.
9. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2,4,7 та 11 до Конвенції» // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
10. Осетинський А. Сучасні проблеми реформування системи правосуддя у контексті адаптації до європейських стандартів / А. Осетинський // Право України. – 2008. – № 4. – С. 7.
11. Карпачова Н. Міжнародні стандарти у галузі прав і свобод людини та проблеми їх реалізації в Україні / Н. Карпачова // Право України. – 2009. – № 4. – С. 4-21; Климович О. Система національних засобів захисту прав людини (в контексті положень Конвенції про захист прав і основних свобод людини) / О. Климович // Право України. – 2001. – № 1 – С. 34-36, 49; Сіренко В. Сучасний стан реалізації основних прав і свобод людини та громадянина в Україні / В. Сіренко // Право України. – 2009. – № 4. – С. 22-28; Оніщук М. Проблеми забезпечення прав людини в Україні: від Загальної декларації прав людини – до сьогодення / М. Оніщук // Право України. – 2009. – № 4. – С. 29-35.
12. Карпачова Н. Вказ. твір. – С. 20.
13. Тацій В. Імплементація європейських стандартів у галузі прав людини – важливий напрям правової політики України / В. Тацій // Право України. – 2010. – № 10. – С. 48.
14. Тацій В. Вказ. твір. – С. 51.

Попов М. М., НУ "ОЮА"

ДЕЯКІ НОТАТКИ ДО ДИСКУСІЇ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ВИЗНАННЯ ДЕРЖАВИ СУБ'ЄКТОМ МІЖНАРОДНОГО ЗЛОЧИНУ

Настоящая статья посвящена исследованию вопроса о возможности признания государства субъектом международного преступления. В ней автор освещает и анализирует различные научные концепции и подходы отечественных и зарубежных ученых в отношении этого вопроса. В итоге автор приходит к мнению, что признание государства субъектом преступления является некорректным, так как государство может нести ответственность только за серьезные нарушения норм международного права.